

نگاهی به درس نامه اخلاق حوزه علمیه قم

محمد رضا نودهی، سید مصطفی حسنی، مجتبی معموری، محمد تقی استیری،
داوود درویش نیا، علی اکبر دلیری
از اعضای حلقه علمی بلاغ

چکیده: یکی از اصول اساسی در نظام آموزشی، تنظیم و تدوین متون آموزشی و درسی است که همواره مورد توجه علما و فضلاء حوزه بوده و می باشد. تدوین متون درسی، تابعی از اهداف نظام آموزشی، رشته تحصیلی، طول دوره و میزان درک دانش پژوه و طلبه است. ما با بررسی برخی از شاخصه‌ها و ویژگی‌های یک متن آموزشی به معرفی و گزارش اجمالی از متون اخلاق و تربیت که امروزه در اختیار طلاب جوان قرار گرفته پرداخته و آنها را معرفی می‌نماییم. این فعالیت که در حلقه علمی بلاغ انجام پذیرفت، امید است مورد توجه قرار گیرد.

کلید واژگان: اخلاق، تربیت، متن درسی، متن آموزشی، امتیازات متون آموزشی - اخلاقی حوزه.

گزارشی از کتاب درس نامه علم اخلاق / مرکز جهانی اهل بیت (علیهم السلام)

پژوهش گر: حسین کوهستانی

الف: عنوان

آموزه‌های بنیادین علم اخلاق (۱)

ب: شناسنامه

ف: محمد فتح‌علی خانی

تدوین: دفتر تحقیقات و تدوین متون درسی مرکز جهانی علوم اسلامی
تعداد صفحات: ۲۸۰ صفحه

چاپ: نهضت

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۷۹

زبان: فارسی

این کتاب در چهار بخش کلی تنظیم شده:

بخش اول به تعاریف اختصاص یافته است.

بخش دوم به رابطه انسان با خدا پرداخته است.

بخش سوم به ارتباط انسان با خود مربوط است.

بخش چهارم نیز به رابطه انسان با محیط اختصاص پیدا کرده است.

این کتاب تلفیقی از اخلاق عملی و نظری است.

ج. ویژگی‌ها و امتیازات

۱. برخورداری از پرسش در پایان هر مبحث.

۲. برخورداری از اصلاحاتی اساسی در نوع نگارش و محتوا و همچنین طرح و قالب

ارائه که می‌تواند برای دانش‌پژوهان سطح ۱ حوزه مفید باشد.

د. نکات قابل تأمل

۱. عدم استفاده از قالبی نو و جذاب در انتقال مفاهیم و معارف ارزشی اسلام مثل

نپرداختن به داستان و حکایت‌های آموزنده؛

۲. در متن درسی نباید از روان بودن متن غافل شد، زیرا بی‌توجهی به این نکته

می‌تواند نقصی بزرگ برای این عنوان درسی به شمار رود. ضمن اینکه فراز و نشیب

این مسئله، که کاملاً مشهود است، سبب بی‌انگیزگی در خواننده می‌گردد.

۳. در متن موجود، به عنوان متن درسی نیاز به چکیده، خلاصه و ... می‌باشد که

لحاظ نگردیده است.

فصل دوم این کتاب به همراه تغییرات لازم در محتوا، حجم مطالب و ... به عنوان

واحد پیش‌نیاز برای درس اخلاق امری ضروری و غیر قابل انکار است.

گزارشی از کتاب درس‌نامه علم اخلاق، معاونت پژوهشی مرکز مدیریت

حوزه‌های علمیه خواهران

گر: علی‌اکبر روحانی مقدم

الف. عنوان

درس‌نامه اخلاق (۲)

ب. شناسنامه

نویسنده: محمدرضا جباران

ناشر: مرکز نشر هاجر «وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاهران»
 برنامه‌ریزی و نظارت: معاونت پژوهشی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاهران
 حروف‌چینی و صفحه‌آرایی: مدیریت متون / واحد نشر

چاپ: زلال کوثر

نوبت چاپ: دوم، بهار ۱۳۸۵

تیراژ: ۳۵۰۰ نسخه

تعداد صفحات: ۳۱۰ صفحه

قطع: وزیری

موضوع: اخلاق اسلامی

تناسب: برای دانشجویان دانشگاه، طلاب خاهران حوزه علمیه

تالیفات دیگر نویسنده:

صورت‌گری در اسلام، رندان تشنه لب: بررسی نهضت عاشورا در روایات اهل‌سنت، ازدواج با غیر مسلمان، غدیر از دیدگاه اهل‌سنت، شرح وصال، ترجمه المجالس السنیه: شرح زندگانی امام حسین از تولد تا شهادت، درس‌نامه علم اخلاق (۱)، امامت، امام حسین نور هدایت، آموزه‌های دینی و ...

نویسنده، کتاب درس‌نامه علم اخلاق را در دو جلد نگاشته است. این کتاب در پاره‌ای از موضوع‌ها و منابع با کتاب «الاخلاق» مرحوم علامه سید عبدالله شبر شباهت دارد. کتاب «الاخلاق» مرحوم شبر نیز توسط نویسنده به فارسی ترجمه گردیده است. اما این ۲ کتاب «درس‌نامه علم اخلاق ۱ و ۲» مشتمل بر چهار فصل می‌باشد.

چون مباحث جلد ۱ و جلد ۲ با هم به صورت زنجیره‌ای می‌باشد، نیازمند آن است که قبل از پرداختن به نقد و بررسی جلد ۲ این کتاب مختصری نیز درباره باب (ج ۱) سخن بگوییم. جلد اول این کتاب شامل دو فصل است:

فصل اول: به عباداتی مانند نماز، قرآن، دعا، روزه، حج و ... می‌پردازد.

فصل دوم: نیز شامل آداب و حقوق است که در مبحث حقوق، حقوق والدین، حقوق آید.

در مبحث آداب، آداب زندگی را به صورت کوتاه بررسی می‌کند. این کتاب در ۲۶۳ صفحه وزیری است و در سال ۱۳۸۵ با تیراژ ۵۰۰۰ نسخه انتشار یافته است. کتاب درس‌نامه علم اخلاق جلد ۲ نیز شامل دو فصل می‌باشد که به فصول آن اشاره خواهیم کرد.

فصل سوم: موانع رشد را در پانزده درس بررسی می‌کند. از درس‌های این فصل است:

شهوة شکم، شهوة سخن، لغزش‌های زبان، غیبت، دروغ و سخن‌چینی، آثار قوه شهوة، دنیاطلبی، ثروت‌اندوزی، فقر و ثروت، قوه غضب، کینه، حسد، خودپسندی، کبر، آثار غضب و شهوة و جاه‌طلبی، ریا.

فصل چهارم: در چهارده درس به عوامل رشد پرداخته شده است.

درس‌های این فصل نیز به این ترتیب می‌باشد:

توبه، روش توبه، تجزیه اقسام بندگان تائب، صبر، رضایت به قضای الهی، شکر، رجا، خوف، زهد، محبت، توکل، مرابطه، اندیشه‌ورزی، یاد مرگ.

ج. ویژگی‌ها و امتیازات

۱. ساده و روان بودن عبارات؛
۲. مختصر، مفید و پر محتوا بودن مطالب؛
۳. پرهیز از درازگویی؛
۴. ارجاع‌دهی مطلوب؛
۵. منابع خوب و دست اول؛
۶. مسائل مورد بحث، فراگیر و مورد نیازند؛
۷. ارائه طرح سؤال و خلاصه در پایان هر بخش؛
۸. نگارش یکسان، هم‌گام با شیوایی و رسایی؛
۹. قابل قبول بودن فونت، کاغذ و چاپ؛
۱۰. افزون بر قابل استفاده بودن کتاب برای طلاب پایه‌ای، به مبلغان نیز توصیه می‌شود؛

۱۱. تناسب با گروه سنی دانش‌پژوهان؛

۱۲. بالا بودن تأثیرگذاری بر روی مخاطبان؛

۱۳. مطلوبیت نحوه ورود و خروج به مباحث؛

. استفاده مناسب از آیات و روایات؛

۱۵. توصیه‌های عملی برای حل مشکلات اخلاقی؛
 ۱۶. با توجه به اینکه نویسنده دارای آثار زیاد دیگری می‌باشد، یکی از دیگر نکات محسوس، تجربه نویسنده در نویسندگی است.

د. نکات قابل تأمل

۱. طرح جلد این کتاب از جذابیت لازم برخوردار نیست و بیش از حد ساده است.
  ۲. بهتر بود راجع به هر بحث یک حکایت جالب و مفید از بزرگان و شخصیت‌های اخلاقی و یا امامان ذکر می‌شد.
  ۳. با توجه به تأثیرگذاری شعر بر روی مخاطب، استفاده از صنعت شعر خیلی کم به کار گرفته شده، در حالی که می‌شد اشعار اخلاقی را مختصر بیان کرد.
  ۴. چون مخاطبان این کتاب در آستانه شکل‌گیری زندگی مشترک می‌باشند، مناسب بود مباحث مهارت‌های زندگی بیان شود.
  ۵. با توجه به اینکه مخاطب این کتاب تقریباً طلاب خواهر و یا دانشجویانی‌اند که ممکن است در خوابگاه باشند و تقریباً ابتدای تحصیل آنان است، جای بحث معاشرت و دوستی و آداب معاشرت با دوستان خالی است.
  ۶. فقدان نوآوری در ارائه مطلب.
  ۷. فقدان بهره‌وری از تمثیل‌ها و حکایات.
  ۸. برخی کلمات برای دانش‌پژوهان خیلی سنگین است، مانند: مراحل متولی علم: حال، فعل و ساحت که توضیح ارائه نگردیده است.
  ۹. قلم در عین روانی گاه خیلی سخت فهم می‌شود؛ مانند بحث رابطه و مشارطه.
  ۱۰. به بعضی دروس مانند درس توبه - که در سه درس مطرح شده - نسبت به حجم کتاب، نوع مخاطب و درک مخاطب، بیش از حد پرداخته شده در حالی که از بعضی مباحث نیز زود گذر شده است.
  ۱۱. با توجه به اهمیت بحث رجا لازم بود که مبحث ناامیدی هم مطرح و در کنار مقایسه به پی‌آمدهای آن نیز اشاره گردد.
  ۱۲. با توجه به سن مخاطبان، مبحث زهد قابل طرح نمی‌باشد، چون شخص در مراحل نیست که به دنیا آلوده شده و یا معارف دینی او زیاد باشد، لذا نیاز به این بحث نبوده و جای این بحث در پایه‌های بالاتر می‌باشد.
- . با توجه به نیاز بیش‌تر به تفکر و اندیشه‌ورزی، باید توجه ویژه‌ای به این نیاز

فراگیر معطوف می‌شد.

۱۴. بهتر بود در مبحثی که موضوع محبت مطرح شده است، عواقب کم محبت کردن و کمبود محبت ذکر می‌شد.
در پایان می‌توان گفت که تدریس این کتاب برای طلاب مفید و قابل استفاده است.

گزارشی از کتاب‌های علم اخلاق / متفرقه

پژوهش‌گر: هادی نورانی

الف. عنوان

«کتاب التریبة و التعلیم فی نهج البلاغه»

ب: شناسنامه

کتاب «التریبة و التعلیم فی نهج البلاغه» اثر جناب آقای عبدالمجید زهدات، از آثار تربیتی مرتبط با «نهج البلاغه» و به زبان عربی فصیح و روان است که به وسیله مؤسسه ام‌القری للتحقیق و النشر در کشور لبنان (بیروت) به چاپ رسیده است.
موضوع کتاب، تعلیم و تربیت در «نهج البلاغه» است که از نامه ۳۱ حضرت استفاده شده است. چاپ اول آن در سال ۱۴۲۶ ق/ ۲۰۰۵ م به قطع وزیری در ۲۲۲ صفحه به چاپ رسیده و وارد بازار گردیده است. این کتاب نیز به دست توانای استاد الشیخ حسن النمر ترجمه شده و در دسترس دانش‌پژوهان قرار گرفته شده است. ترجمه دیگر این کتاب در کتابخانه سایت تبیان به عنوان یکی از کتب اخلاقی تربیتی نیز ثبت می‌باشد.

کتاب به دو فصل تقسیم شده است. فصل اول آن در آموزش و یادگیری و فصل دوم آن حول محور تربیت است. در این فصل‌ها به بررسی مبانی تربیتی پرداخته شده است. سیر اصلی کتاب با توجه به زیرمجموعه‌های فراوانی که در این دو زمینه ذکر شده، بدین گونه است که ابتدا مسئله علم، عالم و تعلّم را شکافته و براساس آیات و روایات تبیین می‌کند. در این فصل فضیلت ترغیب به آنها و ذم جاهل و جهالت را مورد بررسی قرار می‌دهد. بعد از توضیح در این زمینه به بررسی آداب تعلیم و تعلّم، ویژگی‌های یک معلم و متعلم و وظائف و صفات آنها پرداخته است.

در بخش دوم ابتدا معنا و مفهوم تربیت کاویده شده است و هدف از این کاوش این البلاغه»

و قرآن آشنایی پیدا کند و کلید واژگان اصلی تربیت دینی در دست او قرار گیرد تا بتواند با آن نسبت به مباحث تربیتی الگوبرداری کند و یک دوره اخلاق عملی را بیاموزد.

ج. ویژگی‌ها و امتیازات

از ویژگی‌ها و امتیازات برجسته این کتاب می‌توان به مواردی اشاره کرد:

۱. روان بودن قلم نگارنده، با وجود اینکه کتاب از حیث نوشتاری به زبان عربی است، ولی قلم نگارنده، عربی روان و بلیغ است. قلم چنان زیباست که هیچ‌گونه خستگی در هنگام خواندن کتاب احساس نمی‌شود.

۲. اگر نظری به کتاب داشته باشید خواهید دید که نگارنده ارتباط عجیبی میان «نهج‌البلاغه» و قرآن ایجاد کرده است، به صورتی که نمی‌شود جمله‌ای از جملات مولای متقیان به میان بیاید، ولی در کنار آن آیه‌ای وجود نداشته باشد. این نکته خود بر زیبایی و جذابیت کتاب افزوده است و حتی گاهی مستندات به بیش از چند آیه می‌رسد.

۳. ایشان برای تبیین هر چه بهتر موضوع تعلیم و تعلم و تربیت، ابتدا از «نهج‌البلاغه» و بعد از آن از آیات قرآن و همچنین روایات اهل بیت علیهم‌السلام بهره برده و زیباتر اینکه با استفاده از اشعار شعرای گران‌قدر و نام‌دار، مسئولیت‌هایی که مریبان الهی و علماء ربانی در تربیت بشر باید داشته باشند را به گفت‌وگو می‌نشیند. بعد از این بخش مؤلف به نامه ۳۱ مولای متقیان علیهم‌السلام پرداخته و از دریای بی‌کران نهج‌البلاغه، مرواریدی درخشان و فروزنده را برگزیده و در برابر دیدگان دل‌باختگان و جویندگان تعلیم و تربیت می‌گشاید تا زیبایی‌های نهج‌البلاغه را بیش‌تر به رخ بکشاند و شرح و تبیین نهج‌البلاغه را ملاک تربیت و تعلیم بشریت قرار داده و از آن یاری می‌جوید.

این کتاب از زیباترین کتاب‌های تربیتی است که به زبان عربی نوشته شده است. مؤلف محترم توانسته هدف خود را از لابه‌لای کلمات دُرّ بار نامه ۳۱ بیرون کشد و به تماشا بگذارد. ورودی اصلی کتاب با مقدمه برگردان از عربی به فارسی جناب آقای حسن النمر در تاریخ ۱۴۲۴/۸/۵ هـ.ق در روز میلاد امام سجاد علیه‌السلام نوشته شده است. سپس مؤلف محترم مقدمه‌ای بر این کتاب دارد. این مقدمه در شهر مقدس قم در رمضان المبارک ۱۴۱۵ هـ.ق به رشته تحریر درآمده است.

به نظر می‌رسد که مقصود نگارنده این بوده است که شخص وقتی شروع به مطالعه کند، ابتدا با علم و عالم و تعلم آشنایی لازم را به دست آورد و به اهمیت این موضوع

واقف گردد. پس از آن با استفاده از مبانی روایی، نهج‌البلاغه، قرآن و حکایات با آداب آن آشنا گردد و بعد از اینکه با آداب آن آشنا گردید، به سراغ نهج‌البلاغه رفته و از شاخه‌سار نهج‌البلاغه در این زمینه ثمری بردارد.

استفاده از اشعار شاعرانی همچو حافظ، سعدی، باباطاهر و ... و حکایت‌های روایی از کتب معتبر به زیبایی این کتاب افزوده است.

۴. نگارنده محترم برای فهم بهتر جملات و لغات به استفاده از کتب لغت مانند «مفردات راغب» و «مجمع البحرین» و دیگر کتب اهل لغت استفاده کرده است. به عنوان مثال در قسم دوم از فصل «شرح الوصیه» ص ۱۶۳ در موضوع «حرمة القنوط» بعد از بهره‌جویی از آیات قرآن و ادعیه امام سجاد علیه السلام، رو به سوی مفردات راغب آورده و چنین نگاشته است: (قال الراغب فی مفرداته: القنوط الیأس من الخیر).

۵. این کتاب از نظر مصادر به ۷۳ منبع اشاره می‌نماید که این نشان‌گر عمق بیش‌تر این کتاب و استفاده نگارنده از منابع مهمی چون کتب اربعه، قرآن و ... بوده است.

۶. نکته جذاب و قابل تأمل اینکه دیگر ایشان با استفاده از نهج‌البلاغه، قرآن و مصادر دیگر توانسته به یک جمع‌بندی در بعضی موضوعات دست یابد که با دادن کلیدواژه و راهکار و جمع‌بندی نکته ظریف و دقیقی را به خواننده عزیز برساند.

۷. این کتاب با استفاده از خط زیبا و مناسب توانسته است خستگی و ملامت را کنار زده و موجب شود که شخص خواننده بدون هیچ آزاری به خواندن آن ادامه دهد.

۸. ارائه منابع در سطوح بالا تا آنجا که وصیت حضرت علی علیه السلام به امام مجتبی علیه السلام را از کتب مختلفی ذکر کرده است و ۵ منبع و مدرک در مورد مصادر وصیت، همچنین ۸ منبع در مورد شرح وصیت و توضیحاتی در مورد کسی که این وصیت را نوشته است، می‌آورد.

د. نقد

۱. از زیبایی‌های این کتاب، در هم آمیزی آیات قرآن و کلام مولای متقیان می‌باشد که آن را در صورت و سیرت زیبایی ساختار بندی کرده است.

۲. از نقص‌ها و نکات قابل بحث اینکه، این کتاب درس‌بندی نشده است. همچنین دارای پرسش و پاسخ نیست.

۳. این کتاب به جهت داشتن نوشتار عربی، می‌تواند برای سال‌های چهارم یا پنجم